

С.К.Алимбаева¹, Г.Б.Макашқулова¹

¹Тараз аймақтық университеті,
Тараз, Қазақстан

ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС DAҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада қарым-қатынас әрекетінің субъектісі болатын жеткіншектердің психологиясы, олардың өзара түсіністікке жету арқылы пубертаттық кезең қиындықтарын жеңу ерекшеліктері, коммуникативтік құзіреттілік, тұлғааралық қарым-қатынас жайлы сөз қозғалады. Жеткіншектердің қарым - қатынастарын оларды тұлғалық дамытудың маңызды шарты деп санауға болады. Жеткіншектер қарым -қатынастарды орната отырып, өзіне қажетті ақпараттарды алады, тәжірибені қабылдайды, өзін моральды білімдермен және адамгершілік құндылықтармен байытып, қоғамдағы мінез-құлық ережелерін игереді, қарым-қатынастың өзіндік стилін қалыптастырады.

Түйін сөздер: әлеуметтену, тұлғааралық қарым-қатынас, қарым-қатынас стилі, коммуникация, коммуникативтік құзіреттілік, тренинг.

С.К.Алимбаева¹ Г.Б.Макашқулова¹

¹Таразский региональный университет,
Тараз, Казахстан

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ ОБЩЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

Аннотация

В статье речь пойдет о психологии подростков, являющихся субъектами коммуникативной деятельности, особенностях преодоления трудностей пубертатного периода путем достижения ими взаимопонимания, коммуникативной компетентности, межличностного общения. Отношения подростков можно считать важным условием их личностного развития. Подростки, устанавливая отношения, получают необходимую им информацию, перенимают опыт, обогащают себя моральными знаниями и нравственными ценностями, овладевают правилами поведения в обществе, формируют собственный стиль общения.

Ключевые слова: социализация, межличностное общение, стиль общения, коммуникация, коммуникативная компетентность, тренинг.

¹S.K. Alimbaeva¹, G.B. Makashkulova¹

¹Taraz regional University, Taraz, Kazakhstan

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF FORMATION TEENAGERS COMMUNICATION SKILLS

Abstract

The article discusses the psychology of adolescents who are the subject of communication activities, features of overcoming the difficulties of the adolescent period by achieving mutual understanding, communicative competence, interpersonal communication. Relationships of teenagers can be considered an important condition for their personal development. Teenagers, establishing relationships, get the information they need, learn from experience, enrich themselves with moral knowledge and values, master the rules of behavior in society, and form their own communication style.

Keywords: socialization, interpersonal communication, communication style, communication competence, training.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында: «Оқыту мен тәрбиеге құндылық-бағдарлы көзқарас мектеп климатында, мәдениетінде, барлық қызметкерлердің мінез-құлқында және қарым-қатынасында көрініс беретін мектептердің барлық мектеп жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады», - деп атап өтілген (1). Сондай-ақ, бағдарламада өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту, әлеуметтік жауапкершілік пен оқушылардың әлеуметтенуін қалыптастыруға ықпал ететіні айтылады. Әлеуметтену қарым-қатынасқа қиындықсыз түсу кепілі болады және заманауи ағымда өмір сүруге жетелейді.

Қоршаған ортамен өзара байланыста индивидтің қоғамдық ортаға ену үрдісі «әлеуметтену» деп аталады. Адам баласына қатысты қолданылған бұл терминнің авторы Франклин Гиддингс болып табылады. Ғылыми айналымға «әлеуметтену» ұғымының енуімен ол ХХ ғасырдың орта тұсында дербес пәнаралық зерттеу аймағына айналды. Әлеуметтену мәселесінің пәнаралық сипатын білу адамның өмір бойы қалыптасуын зерттеумен айналысатын мамандар үшін пайдалы, әрі қажет деп пайымдауға мүмкіндік береді. Олай болса, индивидтің болмыс ретінде қалыптасуының нәтижесі-бейімделуге алып келеді. Адам өмірінің белгілі бір кезеңдерінде, нақтылы бір әлеуметтік жағдайларда бейімделу сипаты даму үрдісінің болуына, өзін-өзі өзгертуіне байланысты (2, 73-81 б).

Әлеуметтік ортаға бейімделуде қарым-қатынасқа түсе білу де маңызды. «Қарым-қатынас - іс-әрекетпен, ақпаратпен, эмоциялармен, дағдылармен, іскерлікпен өзара алмасатын байланыс және іс-қимыл үрдісі»-дей келе, В.А.Лабунская қарым-қатынастың адам өмір бойы араласатын әмбебап шындық екенін айтты (3, 110-112 б).

Адамның өмірге бейімделгіштігі, еңбек нәтижелілігі, танымдық, ақыл-ой белсенділігі оның қарым-қатынас қабілетіне, коммуникативтік құзреттілігі мен дағдыларына байланысты. Қарым-қатынас жасау қабілеті бұл - өмір бойына дамып және өзгеріске ұшырап отыратын табиғи сый. Адамдармен қарым-қатынассыз индивид жеткілікті дәрежеде әлеуметтік субъект бола алмайды, бір де бір психикалық функциялардың, үрдістердің, жеке қасиеттердің толыққанды қалыптасуы мүмкін емес.

Осындай мәнге ие үрдісті саралап қарастыратын болсақ, Ю.С. Крижанская және В.П. Третьяков қарым-қатынас бұл- байланыс және пікір, көңіл-күй, тілектер, тәжірибемен алмасу деп анықтама берсе, белгілі практик психолог Е.И. Рогов қарым-қатынас мазмұнына келесідей талдау жасады:

- қарым-қатынас өзара әрекет стратегиясын құруды, ақпарат алмасуды, өзгелерді қабылдау мен түсінуді интерациялайтын адамдар арасында қатынас құру үрдісі;

- қарым-қатынас бірлесу қажеттілігінен туындаған байланысушылардың психикалық болмысындағы ерекшеліктерге бағытталған, құралдардың көмегімен жүзеге асатын іс-қимыл.

Қарым-қатынастың мәнін талқылау оның бірнеше үлгілерден- коммуникатор (ақпарат беруші), реципиент (ақпарат алушы), хабарлама-ақпарат, байланыс арнасы және сигналдардың кодтары сияқты құрамдас бөліктерден тұратынын көрсетті. Ақпарат алушыға ыңғайлы болу үшін ақпаратты кодтау мен декодтаудың ортақ тәсілдерін пайдалану керек [4, 56-57 б].

Қазіргі кезеңде жалпы білім беретін мектепті жаңғырту оқу-тәрбие үрдісі тиімділігінің негізгі өлшемінің бірі ретінде тұлғаның танымдық, жасампаздық қабілетін дамытуды, ашық педагогикалық үдеріске қатысушыларды қоғамдық өмірге дайын коммуникативтік біліктері дамыған, социумда бейімделгіш балаларды тәрбиелеуге қойылатын заманауи талаптар жеткіншектердің коммуникативтік дағдыларын меңгеру міндетін белсендіруді көздейді. Жеткіншектердің өзара түсіністікке келу мәселесіне қызығушылықтың артуы тұлғааралық қарым-қатынасты оңтайлан - дырумен байланысты болып отыр. Жалпы социумда тұлғаның қалыптасуының мазмұны мен психологиялық ерекшеліктеріне теориялық көзқарас Г. Андреева, Л.П. Буева, Н.С. Мансуров, Б.Д.Парыгин, А. В. Петровский, А. К. Уледов, Л. И. Уманский сынды әлеуметтік психологтардың зерттеулеріне негіз болды.

А.А. Бодалев, Б. Ф. Ломов, А.В. Мудрик, В.М. Мясичев еңбектерінде қарым-қатынас үрдісінің генезисі және тұлғааралық өзара қарым-қатынас зерттелді, сондай-ақ М.В. Дружинин, А.К. Зайцев, Б.Н. Краснов, Л.А. Петровскаялар әлеуметтік жанжалдарды шешудің себептері мен тетіктерін анықтады. Қарым-қатынасты философиялық тұрғыда И.А. Ильева, В. И. Соковнин, А.И.Титаренко, психология ғылымы тұрғысынан И.В.Лабутова, Е.В. Коблянская, Р.А. Максимова, педагогикалық бағытта М.Б. Дашкин, Л.А. Аухадеева, В.А. Слостенин, Е.Е. Боровкова, А.В. Мудрик қарастырды. Жеткіншектің коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру ерекшеліктерін Л. Р Мунирова, А.Е.Дмитриев, О.А. Веселкова, А.А. Панферовалар зерттеді. Осы жастағы балалардың бейімделу құралы ретіндегі коммуникативтік дағдыларын В.Г.Казанская зерделеді (5, 78-85 б).

Ал Қазақстандық зерттеушілер Ә.Ж. Алдамұратов, Қ.Т. Шеръязданова, С.М. Жақыпов, Н.Қ.Тоқсанбаева, Ү. Уақбаевалар қарым- қатынас тұлғаның қалыптасуына негіз болатынын ерекше бағалады. Дегенмен, коммуникативтік дағдылар жеткіншектердің коммуникативтік құзыреттілігінің ажырамас құрамдас бөлігі ретінде жан-жақты зерттелмегендігін көреміз.

Г.А. Бодалев тұжырымына сай тұлғааралық қарым-қатынас - бұл диалог, ал ол әңгімелесушілердің өзара байланысында жағымды эмоциялық тонуспен сипатталуын және өзара ашылу керектігін болжайды және мұндай қарым-қатынасқа басқаның сезіміне ене білу, сәйкес келу тән екен. Жалпы әңгімеге қатысушылардың коммуникативтік құқықтарын бұзбау, түсіністік таныту маңыздылығын алға тарта отырып, коммуникативтік талаптар ескерілген жағдайда қарым-қатынас жүзеге асатыны сөзсіз болып отыр (6, 94-97 б).

Осылайша коммуникативтік қызметті теориялық жағынан түсіну бізге белгілі бір дәрежеде қоғамдық өмір құбылыстарының одан әрі дамуын болжауға және осы үрдістердегі әлеуметтік қызметкердің, яғни кәсіби міндеті бар адамдармен қарым-қатынас болып табылатын адамның рөлі мен орнын нақты айқындауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар қазіргі уақытта жеткіншектердің қарым-қатынас жасау мүмкіндігі жайлы мәселе ерекше мәнді, себебі жеткіншек үшін қарым-қатынас оның дамуының маңызды бөлігі және іс-әрекетінің жетекші түрі болып табылады. Әр тұлға басқа адамдармен өзара әрекетінде көрінетін ерекше белгілер мен сипаттамаларда көрініс тапқан қарым-қатынастың белгілі бір тұтас стиліне ие. Қарым-қатынас стилі адамның басқа адамдармен қарым-қатынасы барысында қолданатын жеке ерекшеліктерін көрсетеді. Стиль адамның қандай да бір жағдайды қалай түсінетінін анықтайды, сол арқылы басқаларға қатынасын және мәселелерді шешу тәсілдерін қалыптастырады.

Тұлғаның қарым-қатынас стилі мәселесін В. С. Мерлин, Г. М. Андреева, И. Л. Руденко, И.П.Шкуратова, С. П. Безносков, В. В. Латынов, В. А. Толочек, А. А. Адлер сынды ғалымдар қарастырса, О. В. Скрипченко пікірі бойынша қарым-қатынас стилі - бұл адамның коммуникативтік мінез-құлқының жеке тұрақты түрі, ол өзара іс-қимылдың кез келген жағдайында-іскерлік және жеке қарым-қатынаста, балаларды басқару және тәрбиелеу стилінде, шешімдер қабылдау және жанжалдарды шешу амалдарында, адамдарға психологиялық әсер ету тәсілдерінде көрініс табады (7, 151-154 б).

Т.В.Драгунова жеткіншектің бұрынғы қарым-қатынасын жаңасына ауыстыру сипатын, Э.Эриксон жеткіншек баланың өзіндік сана-сезімін қалыптастыру қажеттілігін, өзіндік сананың міндетті компоненті ретінде өзін-өзі бағалауды атады, себебі олардың субъективті «мені» басқалардың көзқарасынан қалыптасатынын дәйектеді. Қатарластарының нақты бір тобында болу бұл жастағы балаға ерекше сенімділік сезімін ұялатады. Топтағы қалыптасқан заңдылықтар оның мінез ерекшеліктеріне ықпал етеді. Адам бойындағы сапалық өзгерулер сезімталдық, тұлға ретінде қалыптасуының аяқталмауы жағымсыз сипаттардың орын алуына әкелуі мүмкін, атап айтқанда агрессивтілік және депрессия. Бұл деректердің негізінде физиологиялық жаңа құрылымдар, эмоцияны басқара алмау, отбасылық қарым-қатынас мәселелері, жеткіншекті қоршаған ортадағы субмәдениет дағдарыстың салдарын қиындата түсетінін көрсетеді (8, 28-40 б). Бала өзіне жауапкершілік алғысы келмегенімен, ол ерікті болуды қалайды, дегенмен үлкендерден қолдау күтеді. Құрдастарымен араласуға уақытының басым бөлігін жұмсайды, ол үшін өзі мүше болып тұрған топ өкілдерінің беретін бағасы құнды болып табылады. Сол топтағы психологиялық ахуал, еліктейтін мінез қасиеттерінің сапасы оның даму үрдісіне тікелей әсер етеді

Осы орайда И. В. Шаповаленко пубертаттық кезеңдегі қарым-қатынас қатарластармен қарым-қатынасты кеңейтуге және жетілдіруге сензитивтілігін және бұл үрдіс- ақпарат алмасу, өзін-өзі тану мен эмпатиялық дағдыларын жетілдіру, бірлесу барысында әсерлерімен бөлісу, гендерлік рөлдерді меңгеру, дербестік тәжірибесін байытудың көмегімен іске асатынын айтады. Сондай-ақ қатарластары арасында жеткіншектің тұлға ретінде дамуы үшін жаңа әлеуметтік жағдай туындайды, есейген сайын жыныстық жетілу үлкендерден тәуелсіздік алуға ұмтылысты күшейте отырып өзара қарым-қатынас қажеттілігін жандандырады. Өзін құрдастарымен салыстыра отырып, бағалаудың бірдей механизімін қолдану арқылы олармен байланыс маңызды бағытқа айналады. Бұл қарым-қатынаста жаңа мінез-құлық реакцияларын ашады: топтасу, серіктестік, достық қарым-қатынас орнату, онда маңызды мәртебеге ие болу арқылы жүзеге асырылады (9, 260 б).

Т.П.Авдулова зерттеулерінде ұл балаларға қарағанда қыздардың арасында ерекше эмоциялық байланыс орын алатыны айтылады. Өзара бір-бірін барлық жағынан теңестіре отырып салыстыру, сол арқылы ересектік қасиеттерді меңгеру, қарама-қарсы жыныс өкілдерімен байланыс жасау,

тұрақты өзіндік бағалауды қалыптастыру орын алады. Дегенмен балалардың басым бөлігі қарым-қатынас барысында қиындықтарға жолығады. Оның себептері де әралуан- біреуге ұялшақтық қасиет қалыпты тілдесуіне кедергі болса, келесі бір балаға шамадан тыс көп сөйлеуге жол бермейді. Бір бала өз ойын қысқаша түрде дәйекті айта алмаса, келесі жеткіншек әңгімелесуші жұбын тыңдау және есту қиындығын басынан өткереді (10, 129 б).

Егер балаға топ құрамында болып, байланыс орнату қиынға соқса ол психолог маманның қолдауына жүгіне алады. Маман көмекке зәру болып отырған баланы тыңдау мен оң шешім шығаруға көмек береді. Ересектер баламен, әсіресе жеткіншек жастағы баламен қарым-қатынасты жүйелі құру, шыдамды болу, баланы бар болмысымен, дәл қазіргі қалпымен қабылдау, түсінуге талпыныс жасалып жатқанын сезіндіру маңызды.

Осылайша, жеткіншектердің психологиялық ерекшеліктерін талдай отырып, біз оның қарама-қайшылыққа толы екенін атап өте аламыз. Олай болса қарым-қатынас жасай білу дағдыларын дамытуда тренинг ұйымдастыру мен оларды құрылымдау сипаты маңызды болып табылады.

Тренинг- практик психологтардың қызметінде қолданатын белсенді әдістердің бірі. Бұл ұғымның негізгі анықтамасы, зерттелуі шетелдік авторлардың деректерінде ерекше қарастырылған, атап айтқанда Д. С. Витакер, В. Г. Ромек, С. Торп, Дж. Клиффорд, М. Дэвис, П. Фаннинг, К. Палег, М. Коуп, Р. Кочунас, Д. Маккей, М. Холл. Тренинг- қарым-қатынас дағдыларын жетілдірумен, коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырумен шектелмейді, оның тұлға қасиеттерін түзету, эмоцияны басқаруға қолдау жасай білу сынды ерекшеліктері де бар. Бұл жөнінде М.А.Реньш өз зерттеулерінде ерекше салыстырмалы талдау жасай отырып атап кетті (11, 28-35 б).

Тренингтік бағдарламаны құру барысында тренинг моделіне және шешілетін міндеттеріне ерекше мән берілді. Ал бағдарламаны жүйелеп, жоспарлау сәтінде көптеген қағидаттар ескерілуі қадағаланды, әсіресе тренингтік іс-қимылдар, әр күнде жоспарланатын жаттығулардың сабақтастық сипаты, топтың немесе балалар ұжымының даму деңгейі. Сабақтастық мәселесіне келер болсақ әрекеттердің алдыңғы күні ақпараттармен мазмұндық түйісуі ескерілумен байланысты, олай болмаған жағдайда топта жұмыс істеу «қараңғыда адасумен» бірдей деуге болады. Егер мазмұндық алшақтық орын алса келесі жаттығуды орындауды көрсететін қосымша жұмыс жүргізілуі керек не болмаса тренинг жоспары қайта қаралуы тиіс. Ал топтың дамуы деңгейін ескеру қағидасы тренингтік бағдарлама құруда топтық динамика заңдылықтарының механизмдерін ескеруді, сондай-ақ балалар ұжымын дамытуға бағытталған әрекетті жоспарлау қажеттілігін болжайды, себебі жаңа құрылған балалар тобы қалыптасу мен дамудың белгілі жолдарын жүріп өтеді. Олай болмаған жағдайда, жаттығуларды дұрыс таңдау орын алса тренингтік топта, әсіресе өзгермелі, елірмелі жас деп есептелетін жеткіншектер арасында шиеленістің пайда болу мүмкіндігі басым болады. Сондықтан тренинг жүргізуді бастамас бұрын тренинг ерекшелігіне бағдарлануға түрткі болатын рәсімдер жүргізілді. Келесі кезекте тренингтік топта балалармен бірлесе отырып жұмыс жасау нормалары мен ережелері бекітіліп, әрекетке көшу мотивациясын ояту мақсатындағы ақпараттармен жұмыс жасалды. Бұл қадамдардың барлығы тренингтің сәтті өтуі мен қатысушылардың жұмысқа қабілеттілігін қалыптастыруға, топты біріктіруге бағытталды.

Топтық коррекция жүргізуде қыздыру жаттығулары, рөлдік ойындарда түрлі жағдайларды модельдеу, жұптармен жаттығу, сұбаттасу, пікірталас тәсілдер қолданылды. Жоспарлау кезеңінен кейін тренингті жүргізу әдістемесін таңдау, талапқа сай сценарий құру, жұмыс мазмұнының кезеңдік ұйымдастырылуына ерекше мән бердік. Тренингті ұйымдастыруда жүрізушінің рөлі мен оның тұлғалық қасиеттері, жекелік өнегесі маңызды, оған жеке қасиеттерден бөлек топтық жұмыс жүргізудің нақты дағдыларын меңгеру, топты біріктіру, психотехникалық және рөлдік ойындар жүргізе білу, пікірталас құра білу, мотивация бере білу, қарсылықты жою, «қиын клиенттермен» ортақ тіл табысу, қарым-қатынас орнату жатады. Сонымен қатар тренингті ұйымдастырушы ретінде болжамды түрде талқыланатын негізгі сұрақтар тізімін, қосымша жаттығулар қорын белгілеп қоюды жөн көрдік. Тренингтің алғашқы күні кері байланыс орнату барысында қатысушыларға қойылған сауалдарға жауаптар сипаты балалар тобында, достар арасында топтық жұмыстың мақсаттары мен мүмкіндіктерін анық түсінетінін білдіргенімен, сыныпта өзара қолдау және тығыз қарым-қатынас жасау тұрақты болмайтынын, қиындықтарды бірлесіп шешуде кедерілер болатынын көрсетті. Ересектер тарапынан, қатарластар тарапынан да сөйлеу этикетінің сақтала бермейтінін, әркез тыңдай білу қасиеттерінің жеткіліксіздігін атады.

Тренинг барысында күтілетін нәтижеге жетуде оның ұйымдастырылу технологиясының шарттарын орындау маңызды болып табылады. Мәселенің теориялық негіздерін басшылыққа ала

отырып жеткіншектердің қарым-қатынасқа түсу дағдыларын диагностикалау барысында бұл жастағы балалардың тіл табысқыштығын, яғни байланыс орнатуға ерекше қажеттілігін, қатынас орнатудың процессуалдық тұсын игеруін (кідіріс, экспрессия), байланыстың әлеуметтік қырын меңгеруін, яғни қарым-қатынастағы әлеуметтік нормаларды сақтау мен тиісті коммуникативтік дағдыларының болуын зерттедік. Диагностика барысында бақылау, сауалнама, тест, сынып жетекшілерінен тәртіп және үлгерім жөнінде мәлімет алынды. Респонденттерді диагностикалау қорытындысы бойынша алынған нәтижелер түзету жұмысын жоспарлап жүргізуге негіз болды. Зерттеу нәтижелеріне орай жеткіншектердің қарым-қатынасқа түсу, коммуникативтік дағдыларының даму деңгейлерін анықтаудан кейін, көрсеткіштер негізінде түзету жұмыстары жоспарланды.

Алғашқы тренингтік сабақта қатысушылар өздерін таныстыру, қайталанбас, даралығын көрсету, басқалармен бірлікте әрекет ету арқылы байланыс орнату жолдарын меңгерді.

Екінші сабақта өзара сенімді қатынас орнату көзделді. Өзіне сенімсіз тұлғалардың тілдесуді бастау, ашылып ой бөлісу қиындығы ескерілді. Бұл үшін әнімелесуді қалай бастап, болашақта оны қалай қолдайтыны және оны аяқтаудың маңызы жайлы түсінік қалыптастыруға баса назар аудардық.

Келесі сабақ қарым-қатынасқа түсушіні қабылдау және тыңдай білу мәдениетін арттыруға бағытталды. Бұл тұста ескеретін жайт өркениетті қоғамда қарым-қатынас пен тұлғааралық қатынастардың үйлесімділігі, олардың нормативтік сапасына әсер етеді. Осыған сүйене отырып, көптеген қайшылықтың, қақтығыстың, наразылықтың пайда болуын болдырмауға болады. Дегенмен қарым-қатынас нормасын субъективті түрде қабылдау, түсіну және бағалау көпшілік адамдарға тән, әсіресе басқалардың дауыс көтеруіне, сын айтуына, жол бермей отырып, басқаларға осының бәрін жасап, олардың әрекеттеріне шектеу жасайды. Сол себепті байланыстың белгілі бір жағдайларында коммуникацияға түсушілердің әрекеттерін басқару құнды болып табылатындығын бүкіл сабақ барысында қадағаладық.

Тренингтің келесі күні өзара тіл табысуда өтініш айту, сұрау сынды категориялардың мәні қарастырылып, орны нақтыланды. Жалпы тіл табысудың тиімді болуы өтінішті қандай сөзбен, интонациямен ұсынатындығына байланысты болып келеді. Интонация тілдесуді көркемдеп жеткізеді және оған ерекше реңк береді. Түрлі интонация қолдануды игеру, тиімді коммуникаторлық дағдылар қалыптасуын басқаруды мақсат ете отырып жаттығулар жүргізілді. Ал тренингті ұйымдастырудың соңғы күні балалардың жалпы тренинг барысындағы әрекеттері мен меңгергендерін талдап, қорытындылауға арналды. Жоспарлы түрде жүргізілген коррекциялық жаттығулар зерттелінушілердің қарым-қатынасқа түсу дағдыларын кеңейте отырып қызығушылықтарын арттыруға, сезімдерін шоғырландыруға жағдай тудырды. Жоғарыда аталған сипаттамалардың барлығы қарым-қатынасқа түсе білу дағдыларын дамытуда қатарластарымен ғана емес, ата-аналары және ұстаздарымен қатынаста ұтымды әрекет жасауға болатындығымен ерекшеленеді.

Қорыта айтар болсақ қарым-қатынас іс-әрекеттің негізгі түрлерінің бірі болғандықтан психикалық даму, тұлға ретінде қалыптасу адамдардың негізгі сипаттамаларын анықтайды, өзара қатынасқа әсер етеді. Өзгермелі жас кезеңінде балалардың қарым-қатынас мәселесін басты назарда ұстау қажеттілігі ғылыми зерттеулерге арқау бола отырып коммуникативтік дағдыларды меңгеру қиындықтың алдын алуға, дағдарыстан жеңіл шығуға мүмкіндік береді. Бұл жастағы негізгі іс-әрекет қарым-қатынастың үлесіне тиетінін ескерсек, балалардың бар істі өз бетімен жасап, ересектердің қамқорлығы мен ақыл-кеңесінен құтылғысы келуі «ересектік сезімнің» орын алғанын айқындайды. Жеткіншектік кезеңде көрініс беретін эмоциялық тұрақсыздық та әлеуметтену үрдісіне кері әсерін беретіні белгілі құбылыс. Жеткіншектер ересектермен қарым-қатынаста қиындықтарға кезігіп жатады, салдарынан оларды жақындарына қарағанда қатарластары қызықтырып, олардың өмірінде маңызға ие болады. Бұл жеткіншектер психологиясының ерекшелігі мен күрделілігін көрсетеді. Ал қарым-қатынас-білім беру үрдісінің құрамдас бөлігі, сол себепті жеткіншектердің коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру оқу сапасын жетілдіруге, тұлғаның әлеуметтенуі мен қалыптасуына әсер етеді. Бұдан шығатын қорытынды қарым-қатынастың заңдылықтары, ерекшеліктері, техникасы, технологиясы жайлы білім алу, үйрену қажеттілігі қазіргі заманғы әлеуметтік-психологиялық талаптардың бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 Қаулысы.

2. Mudrik A.V. *Socializaciya cheloveka: ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ucheb. zavedenij* / A.V. Mudrik – 3-e izd., ispr. i dop. – M.: Izd-vo Moskovskogo psihologo-social'nogo in-ta, 2011.
3. Labunskaya V. *Psihologiya zatrudnennogo obshcheniya* / V. Labunskaya. – M.: Akademiya, 2011. – 288 s.
4. Rogov E.I. *Psihologiya obshcheniya: uchebnyk* / E.I. Rogov. – Moskva: KNORUS, 2018. – 260 s.
5. Kazanskaya V.G. *Podrostok: social'naya adaptaciya. Kniga dlya psihologov, pedagogov i roditelej* / V.G. Kazanskaya – «Piter», 2011. – 286 s.
6. Alibaeva Zh.E., Bajgozhina Zh.M. *Psihologiyalyq-pedagogikalыq zыlymda dialogtyq tәsil* // *Halyqaralyq zыlymi zhurnal «Қазақстанның зылымы мен өmiri»*, №4/2 2020, b. 94-97.
7. Skripchenko O.V. *Obshchaya psihologiya: hrestomatiya* / O.V. Skripchenko. – Lebed', 20057-64 s.
8. Erikson E. *Identichnost': yunost' i krizis [Tekst]* / E. Erikson. – M.: Flinta: MPSI: Progress, 2006. – 352 s.
9. Shapovalenko I. V. *Psihologiya razvitiya i vozrastnaya psihologiya : uchebnyk i praktikum dlya akademicheskogo bakalavriata* / I. V. Shapovalenko. – 3-e izd., pererab. i dop. – M. : Izdatel'stvo Yurajt, 2017. – 575 s.
10. Avdulova T. P. *Psihologiya podrostkovogo vozrasta : uchebnyk i praktikum dlya akademicheskogo bakalavriata* / T. P. Avdulova. – M. : Izdatel'stvo Yurajt, 2017. – 394 s.
11. Ren'sh M.A., Sadovnikova N.O., Lopes E.G. *Social'no-psihologicheskij trening: Praktikum*. Ekaterinburg: Ros. gos. prof.-ped. un-t, 2007. –190 s.
12. Zhigitbekova B.D. *Оқыту үрdisinde psihologiyalyq treningti қoldanu* // *Abaj atyndazy ҚазҰПУ-нің habarshysy. «Psihologiya» seriyasy*, 2017. – S.36-39.
13. Zhigitbekova B.D., Kanaeva S.T. – *Тоқтық psihologiyalyq treningtegi psihogimnastikanың орны zhәне рөli* // *Abaj atyndazy ҚазҰПУ-нің habarshysy. «Psihologiya» seriyasy*, №4(53), 2017. – S.61-66.